

Doslov

Identita a fikce, dvě tváře španělské touhy

I když vždy s jistým zpožděním a ještě k tomu sporadicky, mohli se čeští a slovenští čtenáři s dílem Juana Marsého již seznámit. Nejprve to bylo díky slovenským překladům: roku 1972 vyšel román *Posledné večery s Terezou* (šp. 1966, *Últimas tardes con Teresa*), poté roku 1977 dílo *Táto tvár mesiaca* (šp. 1962, *Esta cara de la luna*). Česky vyšlo roku 1982 taktéž *Poslední odpoledne s Terezou* a relativně nedávno román *Ještěří ocásky* (č. 2007, šp. 2000 *Rabos de lagartija*). České publikum mělo možnost se s ním dokonce osobně setkat a debatovat při jeho návštěvách v Praze. Naposled v roce 2005 během Pražského festivalu spisovatelů.

Marsé se v románu *Dívka se zlatými kalhotkami* zabývá jedním základním tématem, které se prolíná většinou jeho knih: onou křehkou a nejasnou hranicí mezi lží a pravdou. Marsé nicméně krouží nad dalšími tématy, která jsou také neustále přítomná v jeho dřívějších i pozdějších knihách: různé varianty lásky a nelásky, jejich hranice a různé verze, které nabízí sociální rozdíl postav. Díky těmto aspektům jeho tvorby – i přes jeho zařazení do generace roku 50 –, zůstává Marsé spjatý s předchozím obdobím španělské literatury, tzv. španělským sociálním románem. V románu *Dívka se zlatými kalhotkami* ovšem není tou narativní osou, která posouvá děj, rozdíl společenský, nýbrž generační, projevující se mezi hlavní postavou Luysem Forestem, starým vysloužilým fašistickým spisovatelem, a jeho „neteří“ Marianou. Marsé využívá generační dichotomii jako zdroj napětí

a konfliktu, aby vytvořil scénografii, kde se odehrává složitější dilema: dekadentní spisovatel hodlá napsat své paměti, ale jeho skutečný temný záměr je vymyslet si znovu svůj život. K tomuto účelu během psaní vsouvá do textu potřebné lži, aby mu pomohly vylepšit obraz bývalého angažovaného fašistického intelektuála, jako třeba přesné datum oholení kníru, který nosíval dle vzoru diktátora, nebo údajný výstřel do fašistického symbolu namalovaného na zdi domu.

Frankova diktatura ponořila Španělsko na dlouhá desetiletí do konzervativní temnoty, jejíž vnucené hodnoty byly ryze nacionalistické, nedemokratické a především katolické. Marsé vydal tento román jen tři roky po smrti diktátora Franciska Franka, jenž po traumatické, krvavé a kruté občanské válce Španělsku vládl tvrdou rukou. Občanská válka rozdělila na dva bojující tábory nejen zemi, ale dokonce i rodiny. Nejvýstižnější a zároveň nejbolestivější literární příklad tohoto rozdělení byl osud bratří básníků Antonia a Manuela Machadových. Marsé zobrazuje tuto problematiku v rozdílném osudu Foresta a jeho vězněného a umučeného otce. Ale zápleтка Marsého románu se ne náhodou odehrává v roce následujícím po smrti Franka. Rok 1976 je zlomový a Španělsko rozhoduje o své budoucnosti: stávky, levicový a pravicový terorismus, policejní násilí, legislativní nejistota. Marsé tady shrnuje rozklad a dekadenci režimu skvělým popisem postupné lidské degradace vedlejší postavy Josého Maríi Teye.

Luys Forest je rozhodnut vyprávět ty „věci, jež by měl člověk rychle povědět, dokud se ho nikdo neptá“, ale přece se objeví v románu někdo, kdo se vyptává: Mariana. Bez odkazů na současné události země se malá rybářská osada Calafell čtenářům jeví jako místo útěku, kam se právě uchýlila Mariana na žádost své matky a kde se Forest rozhodl izolovat se před světem. Oba svým způsobem utíkají sami před sebou. Mariana před bláznivým životem na Ibize, Forest před vlastní minulostí, která se odráží v zrcadle staré skříně jako výjevy z jeho paměti.

Úvodní citace Henryho Jamese nám objasňuje tematický záměr autora: historická kolektivní paměť a možnosti převyprávění minulosti, které literatura často dovoluje a nabízí. Luys Forest se jakožto lživý pamětník snaží očistit obecný pohled na sebe sama ve chvíli, kdy se doba nenávratně mění a smete svět, jenž mu byl vlastní. Psaním paměti hledá své vlastní „vyrovnání účtů s minulostí, která na něj stále dotírá“. Prostřednictvím velmi dobře promyšleného a metodického výběru osobních událostí píše svou propustku do současnosti. Čtenář Marsého románu může (pokud chce) pochybovat o upřímnosti fašistického starce odhalujícího jistou senilní nestoudnost tvrzením, že se nepokusí vykládat o tom, jaký je, ani jaký byl, nýbrž „jakým by býval chtěl být“. Fakta, která samotný Forest vybírá, ho přesto nakonec usvědčí, ilustrují pravdu o jeho minulosti a nakonec odkrývají úsilí o úmyslné překrucování reality a snahu vyvolat jakýsi „hypotetický stín sebe sama“. Přiznané Forestovy lži nabírají pravou dimenzi, když sepisuje své paměti a když Marsé zpřístupňuje některé kapitoly oné imaginární knihy, nabízené v ich-formě, kde se lži konkretizují. Tato fikce ve fikci kontrastuje v rámci vyprávění s neustálými Marianinými pochybnostmi, ale také s hlasem všudypřítomného vypravěče, který nás v er-formě informuje o tom, co se ve skutečnosti děje a co Forest chystá.

Marsé se touto postavou nesnaží poukázat na lidi, kteří v období společenských změn chystají včasnou a oportunistickou sebekritiku. Katalánský spisovatel jde dále a upozorňuje na jiný typ postav. Na ty, kteří volili lež a pokrytectví a vyhýbali se zodpovědnosti a uznání viny. Forestův záměr přepsat minulosti, jeho falešná morální dualita a především ona vnitřní hra mezi tím, co je pravdou a co je lží, tedy mezi realitou a fikcí, nám slouží k tomu (a zřejmě to tak Marsé chce), abychom pátrali po jiných aspektech.

Zřetelná historická implikace románu nabízí různé cesty našim úvahám. První je hledání intelektuální katarze. Marsé sleduje jisté vyrovnávání účtů s frankismem. Román je vydán v roce

1978, právě když tzv. přechodné období končí a pro Španělsko se otevírá cesta demokracie západního typu. Marsé poukazuje na jinou stránku režimu prostřednictvím spisovatelů. Zajímají ho intelektuálové a jejich kulturní a ideologická role, bez nichž by Frankův režim pokulhával. Luys Forest věrně zastupuje kastu, která těžila z prebend a poct ze strany režimu. Je důležité brát na zřetel, jak se postava zároveň dostává k majetku a bohatství výběrem vhodné nevěsty. Jeho manželka, respektive Monteysova rodina, zastupuje v románu onu část bohatého a buržoazního Španělska, které bylo smrtelně zasaženo vznikem republiky a nadšeně vítá diktaturu Franciska Franka. Ve fašistických hodnotách hrdinství a vojenství vidí restauraci starého imperiálního Španělska. Marsé využívá oblíbeného motivu sociálního přesunu postav, ať už prostřednictvím falešné či opravdové lásky, složité a zjištěné zároveň, aby pod touto oponou ukázal Forestovy vnitřní rozpory. Aby navodil představu určitého mravního řádu, ale se slabou a proměnlivou rovnováhou. Tato rovnováha se rozbije vzájemnou nevěrou obou aktérů, jež odkrývá pokrytectví jakožto přirozený důsledek ideologie, která diktuje všem správný způsob života, aniž jsou její samotní zastánci ochotni ho dodržet.

Tvrdí se, že by román *Dívka se zlatými kalhotkami* mohl být jakousi sžíravou satirou knihy *Descargo de conciencia* (Úleva svědomí), díla španělského liberálního fašisty Pedra Laína Entralga. Důležitější než představa konkrétní předlohy je otázka, kterou Marsého kniha nabízí k úvaze: je to problém hrdinova vyvážnutí a přizpůsobivosti, což se jeví bezpochyby jako alternativa úniku intelektuálů a umělců, kteří napomáhali totalitním režimům, anebo byli jejich součástí. S konečnou platností se dá říct, že to, co Forest prožívá, je jiný druh výčitek svědomí, není to pocit viny ale niterná potřeba ospravedlnění.

V kontextu dvacátého století překračuje tento román hranice Pyrenejského poloostrova a dost dobře by mohl sloužit jako podnět k reflexi střední Evropy. Odvážíme-li se nastínit jistou paralelu s československou, respektive českou zkušeností, tak v Marsého románu můžeme vidět příležitost k vyrovnání účtů s komunis-

mem, ne ovšem v rovině zločinů proti lidskosti, ale v rovině duševní. Kam se vytratili všichni, kteří psaním udržovali komunistickou diktaturu? Jaký byl postoj či volba redaktorů a novinářů *Rudého práva* či *Práce* hned po listopadu roku 1989? Co se stalo se všemi normalizačními spisovateli? Jaké bylo stanovisko spisovatelů typu Miroslava Florianiana, Ivana Skály nebo Jana Kozáka? A nakonec: Existuje český Luys Forest?

Dívka se zlatými kalhotkami je každopádně více než politický román. Varování obsažené v úvodní citaci – „udělat, co se dá“ – vyvolává dojem záměrného plánu. Tento aspekt má v díle katalánského spisovatele nesmírný význam, především proto, že nás zavádí do oblasti možností fikce a postupů tvorby jako takové. Prvek nabírá na intenzitě a dává smysl ve chvíli, kdy si uvědomíme, že hlavní postava je spisovatel. Bez ohledu na temné Forestovy cíle je čtenář svědkem (s intimismem Marsému vlastním) inherentních mechanismů tvůrčího procesu fantazie. Mario Vargas Llosa (Cena Biblioteca Breve, Španělsko, 1962), jeden z autorů tzv. latinskoamerického boomu, který významnou měrou ovlivnil samotného Marsého (Cena Biblioteca Breve, Španělsko, 1965) a španělskou literaturu druhé poloviny 20. století, tvrdí ve své knize *La verdad de las mentiras* (Pravda lží, šp. 1990), že každá fikce je lež a že v románu jde ve skutečnosti o to umět dobře lhát. Proto Foresta jako postavu musíme uchopit v jeho roli autora a je nutné abstrahovat od historických okolností. Hodnota románu *Dívka se zlatými kalhotkami* spočívá především v této rovině, protože je to psaní o psaní. Zajímavé budou Forestovy postupy a prostředky, jeho rozhodnutí během strategie vlastního vyprávění; jeho kyvadlo mezi pamětí a románovým životopisem; jeho váhání ohledně stylu, např.: „To bude tím, že na symboly ještě věřím.“ A bude to i jeho manévrování se lžemi, protože právě ty dělají z Marsého románu knihu o umění psát, respektive lhát. V častém střetávání s Marianou, která ztělesňuje kritického čtenáře, je možné zpozorovat onu tenzi, kterou prožívá spisovatel při recepci svého díla. „To děvče má pravdu, popisný realismus,

lakonický styl, aby nikde nevyčúhoval alegorický záměr.“ Mariana je jeho čtenář a do jisté míry také jeho odborný čtenář, protože ukončila studium diplomovou prací o něm, a navíc o něm hodlá napsat reportáž.

Přes veškerou průměrnost prožívá Luys Forest své řemeslo autentickým způsobem díky vnitřním tvůrčím pochodům. Jeho proklamovaný cynismus naráží na neustálé zpochybňování a kritiku ze strany Mariany, jejíž přízeň se snaží získat tvrzením, že každá lež je vždy přijatelná, protože není ničím jiným než „básnickou licencí“. Mariana při četbě jeho rukopisů reprezentuje ono nové Španělsko, do něhož se Forest snaží převtělit.

Nicméně Forest se nachází v rozporu s Marianou nejen na rovině autor – čtenář. Její přítomnost v domě s sebou nese příznaky nového stylu života španělské mládeže. Mládeže unavené a přející si změnu. Latentní přítomnost Marianiny drogy v kontrastu s Forestovou whisky se nám jeví jako alegorický prvek obecnějšího generačního rozporu. Avšak v Marianině přitažlivosti, jak ji starý spisovatel vnímá, skrývá román i neméně důležitou sexuální rovinu. Je to bláznivá Marianina sexualita a její postupné odkrývání. Vlna běsnění a revolty 60. let se také ve velké míře podepsala na chování mladých Španělů. Španělsko, země slunce a pláží... Právě na pobřeží tato vzpoura nejvíce gradovala a bikiny se staly symbolem a syntézou tehdejšího konfliktu. Motívem kalhotek představujících skrytou nahotu odkazuje Marsé k zakázanému oblečení, které Španělky objevily díky kinematografii. Katalánský spisovatel tak symbolicky vzdal hold tzv. válce bikin, která se odehrávala v roce 1970, když se skupina zaragozských žen vzbouřila proti zákazu. Pokud jde o motiv Marianiných falešných kalhotek, je možné tvrdit, že jsou právě znamením generačního odporu, který převážně přijal formu nového sexuálního chování mezi španělskou mládeží. Marianino neustálé sexuální podněcování a nabízení se Forestovi vystupňují rozpor mezi nimi a v románu se stávají nositeli zmíněné krize, ale také uspíší vyvrcholení děje, kdy konečně Mariana vítězí. Zmatený, rozpačitý a zdeptaný Forest nakonec podlehne tíze vlastního nitra obklo-

pen nereálnou atmosférou a vlastními lžemi, které se stávají reálnými a prohlubují křehkou hranici mezi realitou a fikcí.

Sexuální rozuzlení románu (ostatně dosti očekávatelné) je obohaceno motivem incestu. Incest je i v dnešní době jedním z největších společenských tabu. Pokud jde o španělsky psanou literaturu, je možné citovat alespoň dva (politicky odlišné, ba dokonce opačné) příklady. Oba jejich autoři jsou nositelé Nobelovy ceny za literaturu. Gabriel García Márquez v románu *Sto roků samoty* a Camilo José Cela v *Mrs. Caldwell habla con su hijo* (Mrs. Caldwellová mluví se svým synem). V obou případech je motiv incestu jeden z hlavních motivů. Marsé se románem *Dívka se zlatými kalhotkami* připojuje k velmi omezenému počtu autorů, kteří těží ze symboliky incestu. V jeho případě nejde o mravokárství ani o kriminalizaci, nejspíše nám tento příběh připomene tragédii Oidipa a Jokasty. Na závěr můžeme najít jisté spříznění Foresta s postavou slavného románu Maxe Frische *Homo Faber* z roku 1957, kde se objeví podobný motiv „incestu z nevědomosti“ mezi otcem a dcerou. V případě Marsého románu se incest jeví jako náhodný čin, ale za alchymií neznámých pokrevních vztahů vyznívá moudře a uvážlivě metafora, ve které můžeme číst imperativ té doby: přes grotesknost nezdařeného pokusu o sebevraždu se symbolika incestu nabízí jako nevědomé spojení vznikajícího nového Španělska se Španělskem předchozím. Spojení, které hledá a klade důraz na potřebu historické kontinuity a poslušnosti.

Dalo by se tedy s nadsázkou říci, že podle Marsého je nové demokratické Španělsko dítětem Španělska fašistického.

Jorge Zúñiga Pavlov